

УДК 327.5(4)

DOI: 10.30857/2786-5398.2023.1.?

Євгенія В. Воронюк, Тетяна Ю. Леонова

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, Україна
ВЗАЄМИНИ МІЖ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ ТА
ОРГАНІЗАЦІЄЮ "ВІДКРИТІ БАЛКАНИ"

У роботі розглянуті основні аспекти формування міжнародних відносин у Східній Європі. Прослідковуються шляхи формування основних траєкторій співробітництва Балканських країн із Європейським Союзом. Країни Балкан є сьогодні перспективним напрямом розвитку та розширення співробітництва Європейського Союзу на східні території. Окрім суто економічних мотивів, що декларуються європейськими лідерами як основні, їхня ініціатива також має на меті внутрішньо- та зовнішньополітичні цілі. Просування Європейського Союзу на схід обумовлене не лише бажанням розширити економічні зв'язки з країнами Балканського півострову, а й прагненням вирішити проблеми політичного характеру. Автори статті доходять висновку: чим завзятішою є співпраця в рамках «Відкритих Балкан» і чим активніше діють лідери країн-учасниць, тим більше виникає економічних та політичних перепон всередині цих країн. Такий результат обумовлений політичною нестабільністю та сильним розшаруванням населення в країнах регіону. Саме тому Європейським Союзом запроваджено програму «Відкритих Балкан» як основний напрям розвитку відносин Європейського союзу з країнами Балканського регіону, що є основою налагодження економічних та політичних зв'язків. Мета статті полягає у визначенні перспектив розвитку взаємодії країн учасниць організації «Відкриті Балкани» із Європейським Союзом. У даному дослідженні зазначено ключові аспекти економічного, політичного, соціального стану країн балканського регіону, які впливають на параметри та можливості вибудовування ефективної взаємодії між країнами «Відкритих Балкан» та Європейським Союзом; указані критерії, за якими визначаються позитивні та негативні наслідки поглиблення взаємовідносин між країнами балканського регіону, які входять до складу організації «Відкриті Балкани», та Європейським Союзом. Також у статті окреслені можливі перспективи поглиблення подальшої взаємодії між цими країнами.

Ключові слова: Відкриті Балкани; Європейський Союз; євроінтеграція; інтеграційні процеси; балканський регіон.

Evgeniya V. Voroniuk, Tetyana Yu. Leonova

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine
RELATIONS BETWEEN THE EUROPEAN UNION
AND THE ORGANIZATION "OPEN BALKANS"

The paper examines the main aspects of international relations formation in Eastern Europe, focusing on the ways of developing cooperation between Balkan countries and the European Union. The Balkan countries are currently a promising direction for the development and expansion of the European Union's cooperation in the eastern territories. In addition to purely economic motives, which are declared by European leaders as the main ones, their initiative also aims at internal and external political goals. The European Union's advance towards the East is not only motivated by the desire to expand economic ties with the Balkan countries but also by the aim to solve political problems. The authors conclude that the more intense the cooperation within the "Open Balkans" framework and the more active the leaders of the participating countries are, the more economic and political obstacles arise within these countries. This result is due to political instability and strong population stratification in the region's countries. Therefore, the European Union has introduced the "Open Balkans" program as the main direction for the development of

European Union relations with the Balkan countries, which is the basis for establishing economic and political ties. The article's goal is to determine the prospects for the development of cooperation between the member countries of the "Open Balkans" organization and the European Union. This study highlights key aspects of the economic, political, and social status of the Balkan countries that affect the parameters and opportunities for building effective cooperation between the countries of the "Open Balkans" and the European Union. The criteria for identifying the positive and negative consequences of deepening relations between the Balkan countries that are part of the "Open Balkans" organization and the European Union are indicated. The article also outlines possible prospects for further deepening cooperation.

Keywords: *Open Balkans; European Union; European integration; integration processes; Balkan region.*

Постановка проблеми. На сьогодні є сім країн-кандидатів на вступ до Європейського Союзу. Це Албанія, Сербія, Туреччина, Північна Македонія, Чорногорія, Україна та Молдова.

У 1992 році країни, які не входили до складу Європейського Союзу, а саме Польща, Угорщина, Словаччина, Чехія, підписали центральноевропейську угоду про вільну торгівлю, СЕФТА (Central European Free Trade Agreement). Склад організації поступово змінювався, частина країн приєдналася до Європейського Союзу, і станом на липень 2013 року до неї входило 6 країн. У такому складі організація і функціонує зараз: Північна Македонія, Албанія, Боснія і Герцеговина, Молдова, Чорногорія, Сербія, Косово [1].

Десятирічна історія вищезазначеної організації демонструє прагнення урядів країн-учасниць до поглиблення та розширення регіонального співробітництва в рамках балканського регіону. Так, 29 липня 2021 року в Скоп'є, столиці Північної Македонії, було оголошено регіональну ініціативу «Відкриті Балкани», в рамках якої планується створити спільну митну систему між країнами-учасницями (Албанією, Північною Македонією та Сербією) з 1 січня 2023 року. Деякі експерти визначають цю організацію як можливу альтернативу Європейському Союзу, але влада країн «Відкритих Балкан» всіляко спростовує цей факт. На даний момент йдуть перемовини з Албанією та Північною Македонією, але Європейський Союз досі не збирається приймати ці країни до себе. Виникає питання, чому Балканські країни досі не мають статусу країн-членів Європейського Союзу?

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика співпраці країн Балканського регіону із Європейським Союзом постає предметом наукових досліджень багатьох вчених з різних регіонів світу. З огляду на географічне розташування регіону в ньому зосереджені політичні та економічні інтереси багатьох країн та міжнародних інтеграційних об'єднань.

Серед вітчизняних вчених, які досліджують питання інтеграції країн Балканського регіону до Європейського Союзу, деякі автори зосереджують свою увагу на питаннях аналізу перспектив, які відкриваються для балканських країн при поглибленні євроінтеграційних процесів та окресленні ризиків для Європейського Союзу у випадку поглиблення цих інтеграційних процесів. Окрема увага цим питанням приділена в роботах В. Давидчука [6], Д. Кравченко [7, 8].

Зарубіжні науковці у своїх дослідженнях також розглядають питання євроінтеграційних процесів у Балканському регіоні. У наукових доробках цих вчених чимало місця присвячено аналізу проблемних аспектів взаємодії країн Балканського регіону із Європейським Союзом, та питанню їхнього політичного і економічного розвитку з огляду на географічне положення регіону. Зокрема, дані питання досліджували Н. Спайкмен та Є. Римленд [10].

Мета дослідження полягає в дослідженні причини відсутності Балканських країн у складі Європейського союзу та окресленні перспективи подальших відносин між ними.

Результати дослідження. Для формування гіпотези щодо перспектив взаємин між Європейським Союзом та країнами учасниками організації «Великі Балкани» доцільно дослідити ключові економіко-соціальні параметри балканських країн:

1. Албанія – середньо-розвинена аграрно-індустріальна держава. Економіка Албанії пройшла процес перетворення з командно-адміністративної на ринкову, засновану на засадах вільного ринку. Албанія – країна з дуже низьким для Європи рівнем доходу (на рівні України, Молдови, Боснії та Герцеговини) та дуже слабкою економікою (майже втричі слабшою, ніж у Польщі, Румунії, Угорщині тощо). Економіка Албанії ґрунтується на послугах (54,1%), сільськогосподарському (21,7%) та виробничому (24,2%) секторах.

Країна багата на корисні копалини, й економіка загалом підтримується сільським господарством, харчовою промисловістю, видобутком лісу, нафти, виробництвом цементу, хімічних речовин, гірничодобувною промисловістю, чорною металургією, гідроенергетикою, туризмом, текстильною промисловістю.

Найсильніші сектори: енергія, гірничодобувна промисловість, чорна металургія, сільське господарство та туризм. Основні товари експорту: одяг, хром, нафту, рафіноване паливо. У 2021 році рівень ВВП досяг 18,26 млрд доларів, що досить низько для стандартів Європейського Союзу [2].

2. Сербія – держава з перехідною економікою та переважно ринковими механізмами регулювання. Макроекономічна стабільність та економічний розвиток сербської економіки забезпечені переважно за рахунок структурних реформ та припливу іноземних інвестицій.

Триває приватизація державних підприємств та ресурсів, активно розвивається фінансовий та приватний сектор.

Найбільш розвинені: енергетичний комплекс, лісопереробна промисловість, металургія, видобуток природних ресурсів та текстильне виробництво.

Основні статті експорту: електрообладнання, мідна руда, шини, кукурудза, рафінована мідь, чорні метали, малина, засоби для чищення. Більше половини імпорту посідає країни ЄС. Рівень ВВП у 2021 році досяг \approx 63 млрд доларів, що може зрівнятися з Білорусією, Грецією і є трохи нижчим, ніж у Болгарії [3].

3. Північна Македонія має невелику відкриту економіку з низьким рівнем інфляції, відсутністю іноземних інвестицій та вразливістю в глобальній економіко-політичній системі.

Провідні сектори господарства: харчова, легка, металургійна та гірничодобувна промисловість, вирощування та переробка сільськогосподарської продукції.

Природні ресурси: цинк, вугілля, нікель, мармур, гіпс, мідь, хром, свинець.

Основні статті експорту: хімічні продукти, електричні машини та їхні частини, звукоапаратура та її частини, ядерні реактори, чорні метали, меблі, постільні речі.

Рівень ВВП у 2021 році був 13,88 млрд доларів, що нижче навіть рівня ВВП Албанії, який також не зовсім відповідає стандартам Європейського союзу [4].

За результатами проведеного дослідження можна говорити про те, що спільним параметром країн-учасниць «Відкритих Балкан» є низький рівень економічного розвитку, що виражається в низькому рівні ВВП, низькою вартістю робочої сили, нестачею інвестицій. Кожна з цих країн не є впливовим актором міжнародних відносин, що створює додаткові ризики і загрози їхній національній безпеці та перешкоди їхньому економічному розвитку.

Незважаючи на суттєву різницю в економічному розвитку країн «Відкритих Балкан» та Європейського Союзу і можливості, які надає поглиблення їхньої співпраці, необхідно окреслити негативні наслідки можливого об'єднання Європейського Союзу із країнами «Відкритих Балкан».

Неможливість поглиблення євроінтеграційних процесів серед країн «Відкритих Балкан» впливає з економічних та фінансових можливостях Європейського Союзу, відповідно до яких сформовані умови вступу до нього. Необхідно підкреслити, що країни, які входять до організації «Відкриті Балкани», досить бідні за стандартами Європейського Союзу. Відповідно до вищенаведеного, ВВП Албанії становить лише ≈ 18 млрд доларів, а Північної Македонії ще нижче – ≈ 13 млрд доларів.

До того ж, для Європейського Союзу багато важить безпека його громадян, бізнесу та країни, а деякі держави організації «Відкриті Балкани» досить криміналізовані. Так, наприклад, в Албанії існують проблеми з пануванням закону: поширене домашнє насильство, недотримання прав меншин, торгівля людьми.

Північна Македонія щодо цього більш стабільна, оскільки там шановливо ставляться до прав національних меншин, про що свідчить лояльне ставлення Македонії до албанців.

Сербія, і собі бажаючи вступити до Європейського Союзу, запровадила багато законів, які спрямовані на моніторинг та викорінення домашнього насильства, проблеми гендерної нерівності.

Політичний та соціальний розвиток країн-учасниць Європейського Союзу демонструє прихильність до підтримання та розвитку демократичних засад. Зокрема, у Європейському Союзі звертають особливу увагу на поглиблення та посилення демократичних процесів. За оцінкою британської компанії Economist Intelligence Unit країни-учасниці організації «Відкриті Балкани» мають недосконалу демократію: Албанія в 2020 році посіла 68 місце з індексом 6,11; Північна Македонія – 73 місце з індексом 6,03; Сербія – 63 місце з індексом 6,36.

Цим дослідження підтверджується недосконалість демократизації Албанії та Північної Македонії, проте Сербія демонструє непоганий рівень демократії в країні порівняно зі стандартами ЄС [5].

Серйозною перешкодою на шляху до європейської інтеграції є історико-релігійні та етнокультурні відмінності. Для вступу в Європейський Союз країни-претенденти мають відповідати встановленим критеріям. Так, окрім демократичних та економічних показників, діяльності щодо гармонізації національного законодавства із європейським, існує ще одна умова, відповідно до якої країни-претенденти на вступ до Європейського Союзу не можуть бути суб'єктами військових конфліктів. Саму тому однією із перешкод Сербії на вступ до Європейського Союзу постає невирішений конфлікт із невизнаною республікою Косово. Сербія вважає територію Косова своєю, уряд країни не згоден на надання республіці Косово статусу суверенної держави, а Косово прагне незалежності. Цей конфлікт є основною причиною відмови Косово від членства в організації «Відкриті Балкани». На думку його уряду, наслідком вступу Косово до організації стане прагнення Сербії до верховенства, що спровокує поглиблення конфлікту між двома країнами.

Ще однією «гарячою точкою» є взаємини між Болгарією та Північною Македонією. Болгарія звинувачує Македонію в порушенні прав національних меншин. Але оскільки ЄС вирішив прийняти Північну Македонію та Албанію тільки разом, не окремо, то конфлікт із Болгарією тягне за собою й Албанію, яка також не може вступити до Євросоюзу.

Так само у Македонії був конфлікт із Грецією, але його було вирішено близько року тому шляхом перейменування Македонії на Північну Македонію.

Відповідно до вищезазначеного можна говорити про те, що однією з найвагоміших причин неприйняття країн організації «Відкриті Балкани» у Європейському Союзі є їхня конфліктність та відсутність прагнення до пошуку компромісних рішень. Варто також зауважити, що йдеться про найбідніші країни Європи, окрім Сербії. Можливість переходу конфліктів із політичної сфери у військову також віддаляє ці держави від вступу до

Європейського Союзу, оскільки може спричинити додаткові навантаження на його економіку, спровокувати до нових потоків біженців, а враховуючи військові дії в Україні та біженців звідти, Європа вже не зможе витримати таку кількість мігрантів.

Незважаючи на наявність серйозних перешкод для вступу країн організації «Великі Балкани» до Європейського Союзу, необхідно окреслити її переваги такого об'єднання.

Звичайно, позитивних наслідків від об'єднання Європейського Союзу із країнами організації «Відкриті Балкани» менше, ніж недоликів, але вони досить вагомі.

Перший – це політичний: якщо Європейський Союз приєднує до себе не лише країни організації «Відкриті Балкани», а й інші держави Балканського півострова (яких ще немає в Союзі), то таким чином знищує у зародку можливість Росії та Китаю поширити свій вплив у цьому регіоні, що з огляду на реформування геополітичного контуру Європейського регіону не може не враховуватись.

Інша перевага – це можливість послабити напругу між балканськими країнами, і, як наслідок, убезпечити Європейський Союз від ще більшої кризи, ніж зараз. Адже, як було сказано раніше, конфлікти на Балканах можуть перейти у збройні сутички, і Європа від цього лише постраждає.

Третій плюс: суто економічний. По-перше, у країнах організації «Відкриті Балкани» досить високий рівень безробіття, тому можна говорити, що їх приєднання надасть Європейському Союзу чималу кількість дешевої робочої сили. За даними Світового Банку, рівень безробіття у 2021 році становив: Албанія – 11,8%; Сербії – 11,8%; Північна Македонія – 16%.

Щодо зарплат, у державах організації «Відкриті Балкани» заробітні плати набагато нижчі, ніж у країнах Європейського Союзу.

З іншого боку, Балканські держави багаті на кам'яне та буре вугілля, на руди кольорових металів, але нафти та природного газу небагато, тому поширені гідроелектростанції. Залізних руд мало, але часто зустрічаються родовища руд кольорових металів (мідних, цинкових, олов'яних, хромових, марганцевих, магнезитових, бокситових). Отже, Балкани можуть дати Європі додаткову енергію, якої зараз не вистачає.

Окреслені переваги для Європейського Союзу більше зосереджені на отриманні геополітичної переваги. Щодо переваг для країн «Відкритих Балкан» від об'єднання із Європейським Союзом можна говорити про наступне:

1. Сербія. Чи не найголовніший бенефіціар у випадку інтеграції з ЄС. Сербія серед трьох країн-учасниць організації «Відкриті Балкани» економічно найсильніша, що в майбутньому може забезпечити Сербії верховенство в цій організації. Дії уряду країни демонструють бажання отримати дешеву робочу силу та послуги із сусідніх країн. Варто також підкреслити, що вихід до моря для Сербії відкриє нові можливості для розвитку країни. За умови вступу країни до Європейського Союзу вона отримує спільний з Європою ринок, з яким уже давно і досить плідно співпрацює.

2. Албанія. Причини прагнення цієї країни до вступу до Європейського Союзу досить зрозумілі: Албанії потрібно піднімати економіку та вирішувати внутрішні проблеми, а завдяки європейським інвестиціям ці процеси можуть бути суттєво прискорені.

3. Північна Македонія. Очевидно, що, як і Албанія, Північна Македонія прагне в ЄС для покращення економічної ситуації всередині країни. Також після налагодження відносин з албанцями, офіційно зробивши їхню мову другою державною, і збільшивши кількість албанців у державних структурах, вона стала схожа на регіональну Швейцарію, яка славиться своєю багатокультурністю та багатомовністю, що дало їй статус «Європи в мініатюрі» та покращило її імідж для інших держав.

Попри позитивні наслідки вступу країн організації «Великі Балкани» в Європейський Союз, вважаємо за необхідне окреслити і недоліки такої інтеграції.

Говорити про недоліки у цьому випадку дуже важко, тому що для всіх трьох країн-учасниць «Відкритих Балкан» об'єднання з Європейським Союзом дає багато хорошого. Але все-таки існують і негативні наслідки поглиблення євроінтеграційних процесів:

1. Відтік робочої сили. Цей процес буде мати шквальный характер, тому що люди будуть намагатись переїхати у країни з більш розвинутою економікою і відповідно більшим рівнем заробітної плати, більш стабільною економікою та кращими умовами життя, що може призвести до демографічних проблем, зниженню сум податкових надходжень та ін.

2. Висока конкуренція. У Європейському Союзі об'єдано багато найрозвиненіших країн, які вже мають визнаний статус на міжнародній політичній та економічній арені та з якими конкурувати буде дуже важко.

Висновки. Яке майбутнє об'єднання Європейського Союзу та країн організації «Відкриті Балкани»? Відносини Європейського Союзу та «Відкритих Балкан» досить неоднозначні, що ускладнює можливість спрогнозувати майбутнє цього об'єднання. Але, враховуючи усі вказані аспекти, можемо припустити, що Балканських країн є шанси на вступ до Європейського Союзу, оскільки вони мають ресурси, які зараз необхідні Європі, зокрема енергетичні. Також геополітична перевага, яку може отримати Європейський Союз від країн Балканського регіону, також впливає на подальший розвиток взаємовідносин. Однак, з іншого боку, можна з такою ж ймовірністю говорити, що Балканські країни ще довго будуть у «кандидатах» і процес їхнього прийняття до Європейського Союзу затягнеться на роки, оскільки рішення щодо їх вступу створить додаткове навантаження на економіку Європейського Союзу, потребуватиме чимало необхідних інвестицій для розвитку секторів економіки, додаткових коштів для проведення реформ, гармонізації законодавчої бази та ін. Отже, питання вступу Албанії, Сербії та Північної Македонії до Європейського Союзу залишається відкритим і неочевидним, і багато в чому залежить від перебігу нинішніх подій.

References

Література

1. Central European Free Trade Agreement. URL: https://cefta.int/about/ 2. The World Bank. time series indicators from the World Development Indicators Database. Albania. URL: https://data.worldbank.org/country/albania?view=chart. 3. The World Bank. Time series indicators from the World Development Indicators Database. Serbia. URL: https://data.worldbank.org/country/serbia?view=chart. 4. The World Bank. Time series indicators from the World Development Indicators Database. North Makedonia. URL: https://data.worldbank.org/country/north-macedonia?view=chart. 5. Democracy Index. A report by the economist intelligence unit. URL: https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2020/	1. Central European Free Trade Agreement. URL: https://cefta.int/about/ 2. The World Bank. time series indicators from the World Development Indicators Database. Albania. URL: https://data.worldbank.org/country/albania?view=chart. 3. The World Bank. Time series indicators from the World Development Indicators Database. Serbia. URL: https://data.worldbank.org/country/serbia?view=chart. 4. The World Bank. Time series indicators from the World Development Indicators Database. North Makedonia. URL: https://data.worldbank.org/country/north-macedonia?view=chart. 5. Democracy Index. A report by the economist intelligence unit. URL: https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2020/

6. Davydchuk, V. H. (2020). Perspektyvy vstupu derzhav Zakhidnykh Balkan do Yevropeiskoho Soiuzu [Prospects for the accession of the Western Balkans to the European Union]. *Naukovi zapysky studentiv ta aspirantiv. Seriya «Mizhnarodni vidnosyny» = Scientific notes of students and graduate students. Series "International Relations", Vol. 5, P. 134–140* [in Ukrainian].
7. Kravchenko, D. (2023). Category «European Integration of the Western Balkans» in International Relations. *Acta De Historia & Politica: Saeculum XXI*, 05, 26–33. <https://doi.org/10.26693/ahpsxxi2023.05.026>.
8. Kravchenko, D. (2022). Yevropeiska intehratsiia Pivnichnoi Makedonii: vyklyky XX st. [European integration of North Macedonia: challenges of the 21st century]. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI*, 4, 72–79. DOI: <https://doi.org/10.26693/ahpsxxi2022.04.072> [in Ukrainian].
9. The European Commission (2022). Western Balkans: An Economic and Investment Plan to support the economic recovery and convergence. URL: <https://cutt.ly/C04ljoJ>.
10. Holtsov, A. H. (2019). Neopolityka ta politychna heohrafiia: pidruchnyk [Geopolitics and political geography: a textbook]. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury. 416 p. [in Ukrainian].
11. Uvalić, M. (2019). Economic Integration of the Western Balkans into the European Union: The Role of EU Policies. In: Džankić, J., Keil, S., Kmezić, M. (eds.) *The Europeanisation of the Western Balkans. New Perspectives on South-East Europe*. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-91412-1_10.
6. Давидчук В. Г. Перспективи вступу держав Західних Балкан до Європейського Союзу. *Наукові записки студентів та аспірантів. Серія «Міжнародні відносини»*. 2020. Вип. 5. Р. 134–140.
7. Kravchenko D. Category «European Integration of the Western Balkans» in International Relations. *Acta De Historia & Politica: Saeculum XXI*. 2023. № 05. Р. 26–33. <https://doi.org/10.26693/ahpsxxi2023.05.026>.
8. Кравченко Д. Європейська інтеграція Північної Македонії: виклики XXI ст. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI*. 2022. № 4. С. 72–79. DOI: <https://doi.org/10.26693/ahpsxxi2022.04.072>.
9. The European Commission (2022). Western Balkans: An Economic and Investment Plan to support the economic recovery and convergence. URL: <https://cutt.ly/C04ljoJ>.
10. Гольцов А. Г. Геополітика та політична географія: підручник. К.: Центр учбової літератури, 2019. 416 с.
11. Uvalić, M. (2019). Economic Integration of the Western Balkans into the European Union: The Role of EU Policies. In: Džankić, J., Keil, S., Kmezić, M. (eds.) *The Europeanisation of the Western Balkans. New Perspectives on South-East Europe*. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-91412-1_10.